

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**«ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ У
ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРА»**

Виконала здобувачка групи SoL1-M23
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія

Олександра ГАВРИЛЮК

Керівник:

Алла СІМКО, кандидат психологічних
наук, доцент

Рецензент:

Олег ОПАЛЮК, кандидат педагогічних
наук, доцент,
доцент кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА	9
1.1. Визначення аутизму та його характеристики, причини виникнення розладів аутичного спектра в науковій літературі	9
1.2. Особливості комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектра.....	15
1.3. Методи та підходи до корекційно-розвивальної роботи з формування комунікативних навичок у дітей з аутизмом	25
Висновки до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА	31
2.1. Організація та вибірка дослідження	31
2.2. Методика діагностування сформованості комунікативних навичок у дітей з аутизмом	35
2.3. Аналіз результатів проведеного дослідження	41
Висновки до розділу 2	51
РОЗДІЛ 3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА	53
3.1. Програмно-методичний комплекс формування комунікативних навичок у дітей з аутизмом молодшого шкільного віку	53
3.2. Аналіз результатів дослідно-експериментального дослідження	63
3.3. Методичні рекомендації педагогам та батькам щодо активізації спілкування дітей з аутизмом	73
Висновки до розділу 3	81

ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ.....	Ошибка! Закладка не определена.

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку інклюзивної освітньої галузі в Україні особливо актуальною є проблема формування комунікативних навичок дитини з порушеннями у розвитку. Комунікативні навички зумовлюють наявність системи психологічних характеристик дитини, здатність до адекватного сприймання інформації, себе та інших, розуміння правильності дій та готовності до взаємодії, передача інформації та прогнозування подальшого взаєморозуміння в процесі комунікативної діяльності, що є умовою ефективної соціалізації дитини та адаптації до умов освітніх та навчально-розвивальних закладів.

Діти з аутизмом вимагають підсиленої кваліфікованої системи навчання, допомоги та супроводу команди фахівців. Відповідно до них освіта несе корекційно-розвитковий характер, який у цьому контексті характеризується посиленням психолого-педагогічних зусиль в межах навчально-виховного процесу. У контексті нашого дослідження особливого значення набуває також робота з батьками дитини з РАС, коли актуальним є залучення їх до корекційних заходів як активних учасників команди супроводу, що є надзвичайно важливим та вимагає в тому числі розробки наукових та практичних заходів.

Таким чином, актуальними на сьогодні залишаються питання пошуків інноваційних шляхів ефективної корекційно-розвивальної роботи з формування комунікативних навичок дітей з аутизмом. Особливу увагу в цьому контексті потрібно приділити інтеграції інтерактивних, цифрових та технологій альтернативної комунікації у процес навчання та розвитку дітей з РАС, що може значно підсилити ефективність традиційних методів і підходів. Розгляд сучасних інноваційних стратегій, таких як ігрові техніки, інтерактивні програми, методи арттерапії та арт-педагогіки відіграє важливу роль у покращенні комунікативних навичок і соціальної взаємодії дітей з аутизмом, відкриваючи нові можливості для їхньої адаптації та інтеграції у

суспільство. Дуже важливо знаходитись у пошуку нових способів підготовки дітей з аутизмом до сучасного світу, що так активно розвивається, досліджувати та впроваджувати до навчально-виховного процесу нові технології та методики, якщо їх ефективність доведена.

Дослідженнями аутистичних розладів у дітей та розробкою методичного супроводу у корекційно-розвивальній роботі з дітьми, які мають розлади аутистичного спектра займалися вітчизняні вчені: О. Бабяк, Н. Баташева, О. Гаврилов, О. Литовченко, І. Марценковський, І. Недозим, І. Омельченко, Л. Прохоренко, Л. Прядко, В. Рибалко, Т. Сак, В. Тарасун, О. Ткачова, Г. Хворова та інші.

Важливість спілкування для дитини, розвиток комунікативних здібностей та формування навичок в інклюзивному освітньому просторі відзначали сучасні українські вчені: Р. Бабяк, Н. Бабич, І. Бобренко, Д. Богуш, І. Гладченко, К. Глуценко, Р. Дутковська, Л. Котова, М. Мельниченко, О. Мякушко, Т. Павленко, Ю. Рібцун, Т. Сак, Є. Соботович, І. Сухіна, С. Трикоз, Л. Трофименко, Г. Чиркіна, Н. Хамітов, В. Хитрюк, О. Чеботарьової, М. Шеремет та інші.

Актуальність проблеми формування комунікативних навичок у дітей з РАС, необхідність її вирішення як на теоретичному, так і на практичному рівнях зумовили вибір теми даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерське дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методики формування комунікативних навичок

спілкування у дітей з розладами аутичного спектра, яка сприяла б забезпеченню їх успішної соціалізації та навчальної діяльності дітей.

Для досягнення мети визначені наступні **завдання дослідження:**

1. Сформуванати психолого-педагогічну характеристику дітей з РАС.
2. Дослідити особливості комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектра.
3. Проаналізувати наявні методи та підходи до корекційно-розвивальної роботи та визначити роль родини і школи у формуванні комунікативних навичок у дітей з аутизмом.
4. Здійснити вибір діагностичного методичного забезпечення дослідження сформованості комунікативних навичок дітей з РАС та провести експериментальне дослідження.
5. Розробити програмно-методичний комплекс з формування комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку з аутизмом та перевірити його ефективність.
6. Сформулювати методичні рекомендації педагогам та батькам щодо активізації спілкування дітей з аутизмом.

Об'єкт дослідження: процес формування комунікативних навичок спілкування у дітей з розладами аутичного спектра.

Предмет дослідження: особливості та методологія формування комунікативних навичок спілкування у дітей з розладами аутичного спектра.

Гіпотеза дослідження: застосування спеціально розроблених заходів з формування комунікативних навичок спілкування у дітей з розладами аутичного спектра засобами інноваційних технологій дає можливість розширити інструментарій фахівців стосовно корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими потребами.

Методи дослідження:

теоретичні – аналіз, узагальнення психолого-педагогічної та програмно-методичної літератури для з'ясування сучасного стану досліджуваної проблеми;

емпіричні – аналіз методичних засад дослідження, педагогічний експеримент констатувального, формувального характеру для оцінювання та експериментального обґрунтування актуальності та доцільності обраної проблеми, а також спостереження, бесіди, тестування; порівняння, класифікація, систематизація отриманих результатів дослідження;

статистичні – аналіз результатів дослідження з метою здійснити об'єктивну діагностику.

База дослідження. Дослідження проводилось протягом 2023-2024 н.р. на базі Кам'янець-Подільського ліцею №3. Тип ЗЗСО: Спеціалізована школа та Хотинської спеціальної школи №1.

Джерельна база дослідження. Концептуальною основою даного дослідження в аспектах важливості комунікативної діяльності для розвитку здібностей дитини з РАС, її стали наукові праці вітчизняних дослідників: Н. Базима [1], В. Бондар, В. Засенко, В. Тарасун [75], О. Ігнат'єва [17], А. Колодько [23], Д. Литвяк, Л. Зленко [25], Л. Маркова [28], І. Марценковський, Я. Бікшаєва [30; 18], І. Недозим [36; 37; 38; 39], К. Островська [43; 46; 45; 44], М. Порошенко [51], Л. Прохоренко, О. Бабяк, Н. Баташева [2], Л. Прядко [35], В. Рибалко, О. Литовченко [61], Т. Скрипник [69; 41; 76], В. Тарасун, Г. Хворова [74; 73], А. Чуприков [60], Н. Ярмола [78] та інші.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в інтеграції сучасних методів і технологій у процес формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектра, що дозволяє глибше зрозуміти та ефективніше впливати на цей аспект їх розвитку, розуміння взаємодії між освітнім середовищем, сімейним вихованням та індивідуальними особливостями дітей з РАС. Також дослідження зумовлює перспективи для розробки комплексних програм корекції та соціалізації дітей з аутизмом.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці ефективних методів та підходів до корекції та розвитку комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектра. Це дозволить покращити

якість освіти та соціалізації цих дітей, забезпечуючи їх більш успішну адаптацію у суспільстві. Крім того, результати дослідження нададуть практичні рекомендації для педагогів, психологів та батьків, сприяючи створенню інклюзивного та підтримуючого навчального середовища.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність методики формування комунікативних навичок спілкування у дітей з розладами аутичного спектра, яка сприяла б забезпеченню їх успішної соціалізації та навчальної діяльності дітей. Отримані результати дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для формулювання наступних висновків.

1. На основі вивчення наукової літератури за темою роботи сформовано психолого-педагогічну характеристику дітей з РАС. З'ясовано, що діти з аутизмом мають розлади в системі адаптації до зовнішнього світу, що включає непристосовану поведінку та проблеми з саморегуляцією. Це проявляється у потребі у стабільних життєвих умовах, страхах, проявах агресії, специфічних інтересах та уподобаннях, неможливості замінити мовні недоліки іншими способами комунікації, порушеннях ігрової діяльності, а також проблемах з наслідуванням і імітацією.

2. Досліджено особливості комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектра та визначено, що діти з РАС виявляють обмеженість і повторюваність моделей поведінки, інтересів або діяльності, стереотипність або повторюваність рухів, ритуалізовані моделі мовної та невербальної поведінки, аномальна концентрація та обмеженість інтересів. Ці прояви також істотно ускладнюють процес комунікації для таких дітей. Стереотипна та обмежена поведінка заважає їм адаптуватися до різних соціальних ситуацій та вести продуктивний діалог.

3. Проаналізовано наявні методи та підходи до корекційно-розвивальної роботи та визначити роль родини і школи у формуванні комунікативних навичок у дітей з аутизмом та виявлено, що ефективними є методики на основі візуальної підтримки, структурування діяльності, використання ігрових елементів. Важливу роль відіграє залучення батьків до

корекційно-розвивального процесу. Отже, при розробці програм для дітей з аутизмом необхідний комплексний індивідуально орієнтований підхід з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

4. Здійснено вибір діагностичного методичного забезпечення дослідження сформованості комунікативних навичок дітей з РАС та проведено експериментальне дослідження за трьома етапами: констатувальний, формувальний та контрольний. Вибірку дослідження склали 12 дітей молодшого шкільного віку з РАС, які були поділені на 2 групи – експериментальну та контрольну. На констатувальному етапі проведено діагностування молодших школярів з РАС за авторськими методиками було виявлено, що показники дітей обох свідчать про переважання у них середніх, низьких та дуже низьких рівнів. Результати проведеного діагностування дітей з РАС з вибірки на констатувальному етапі дослідження вказує на необхідність впровадження спеціально розробленої експериментальної програми з формування комунікативних навичок спілкування молодших школярів з РАС.

5. Розроблено програмно-методичний комплекс з формування комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку з аутизмом та перевірено його ефективність. Програма була розроблена з умовою її поетапного застосування в процесі навчальної діяльності дітей. На організаційно-мотиваційному етапі було проведено ряд вправ, які зумовлювали створення дружньої атмосфери в класі, на основному етапі було інтегровано ігри з конструкторами LEGO, що дозволило забезпечити активну взаємодію та спілкування між дітьми в процесі спільної роботи в малих групах, на етапі рефлексії з використанням елементів сюжетно-рольових ігор, драматизації та казкотерапії роботу було зосереджено на аналізі та обговоренні досвіду, отриманого дітьми під час занять. Проведене повторне діагностування на контрольному етапі дослідження та порівняння результатів експериментальної групи до та після проведення експерименту, а також порівняння показників після формувальної роботи експериментальної

та контрольної груп засвідчили ефективність проведеної з дітьми корекційно-розвивальної роботи. Відзначалися значні позитивні результати за показниками дітей за кожною методикою, а також у поведінці дітей протягом повторного діагностування та у порівнянні з показниками контрольної групи.

6. Сформульовано методичні рекомендації педагогам та батькам щодо активізації спілкування дітей з аутизмом, які полягають у наступному: за підсумками проведеного теоретичного та експериментального дослідження та виявлених особливостей дітей з РАС у спілкуванні в процесі діагностики рекомендовано вчителям та батькам застосування сучасних методів та технологій навчання та виховання дітей цієї категорії порушень у розвитку. Для продуктивної роботи в класі необхідним є підготувати навчальне середовище до ефективної навчальної діяльності: створення доброзичливої та комфортної атмосфери, продуктивне середовище спілкування, де кожна дитина відчуває себе потрібною, проведення бесід з учнями, включення їх в процес навчання засобами роботи в малих групах, застосування ігрових форм опанування знаннями, проводити роботу з активізації мовлення, застосовувати засоби арттерапії, різноманітних наочних матеріалів, мультимедійних засобів тощо. Запропоновані рекомендації для вчителів та батьків для підвищення рівнів спілкування дитини з РАС молодшого шкільного віку враховують застосування спеціально розроблених сучасних методів та технологій, які включають методи прикладного аналізу поведінки, застосування технологій альтернативної комунікації, методів арттерапії та арт педагогіки, використання розвитково-соціально-прагматичних моделей, а також важливої складової психолого-педагогічної роботи – батьківського консультування. Важливою складовою є активна співпраця між батьками, педагогами та фахівцями команди супроводу дитини з РАС, що є ключовою для ефективного формування та розвитку комунікативних навичок у дітей з аутичними розладами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базима Н.В. Формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку : Автореферат канд. педаг. наук. 13.00.03. Київ, 2014. 22 с.
2. Бар'єри в навчанні та участі дітей з когнітивними порушеннями: особливості розвитку дітей із ЗПР, РАС, ГДРУ. Методичний вісник / Л. І. Прохоренко, О. О. Бабяк, І. В. Недозим, Н. І. Баташева. Київ, 2018. 23 с.
3. Баташева Н. І. Інноваційні технології формування емоційної сфери у дітей із затримкою психічного розвитку. Освіта осіб з особливими потребами: виклики сьогодення : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 21 червня 2018 р.) Київ: «Наша друкарня». 2018. С. 17–21.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2004. 342 с.
5. Біда О. Різні підходи до визначення арттерапії. Педагогічний часопис Волині. Теоретико-методологічні аспекти освіти в контексті розвитку суспільства, 2018. №4(11). С. 14–19.
6. Боряк О. В. Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку: дисс... докт. пед. наук. 13.00.03. Київ. 2019. 568 с.
7. Бужинецька К. Б. Проблема мотиваційної компетентності у дошкільників з когнітивними порушеннями. Практична психологія в інклюзивному середовищі: Матеріали і всеукраїнської наукової інтернет-конференції 21 лютого 2019 р. Переяслав-Хмельницький : Видавець Я. М. Домбровська, 2019. 258 с.
8. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
9. Гаяш О. В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, які працюють з дітьми з

психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, соціальних педагогів, батьків / Укладач О. В. Гаяш. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2016. 120 с.

10. Голос безмовленнєвої дитини: посібник щодо формування мовленнєвої компетентності у дітей з особливими освітніми потребами засобами альтернативної комунікації / Л. М. Шрамко, І. М. Куриленко, І. П. Ковальчук та ін. Суми, 2018. 44 с.

11. Грабовська С. Л., Островська К. О. Генералізація соціальних умінь у осіб з порушеннями аутистичного спектра. Соціальна адаптація дорослих осіб з порушенням розвитку : матеріали науково-практ. конф. з міжнародною участю (31 серпня-1 вересня 2012 р.). Львів, 2012. С. 36–40.

12. Діомідова Н. Ю., Марєєва Т. В., Мінько Н. П. Практичні засади застосування арттерапії та артпедагогіки як методів інклюзивного навчання осіб з особливими освітніми потребами. Теорія і методика професійної освіти. Інноваційна педагогіка, 2021. Вип. 39. С. 143–146.

13. Довідник педагога-психолога / за ред. О. П. Вірчин. Харків, 2012. 401 с.

14. Євдокимова Н., Чеканова О. Особливості ігрової діяльності дітей з аутизмом. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство». Том X. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія, 2020. Випуск 34. С. 99–108.

15. Захарчук Н. В. Проблема культури та міжкультурної комунікації у філософо-соціологічному аспекті. Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка, 2008. Вип. 3. С. 174–177.

16. Зозуля І. Є., Бухрякова М. М. АВА-терапія як один з корекційних методів для роботи з дітьми з аутизмом. International Scientific and Practical Conference «WORLD SCIENCE», 2017. №10 (26), Vol.3. С. 45–50.

17. Ігнат'єва О. Формування комунікативних навичок у дітей із розладами аутистичного спектра в умовах інклюзивного навчання. Соціальне

партнерство в інклюзивній освіті : акмеологічні засади, сучасні реалії : збірник наук. праць за матеріал. Наук.-практ. конф. (м. Ізмаїл : 15 квітня 2019 р.). Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2019. С. 47–51.

18. Інклюзія від А до Я: poradnik для фахівців інклюзивно-ресурсних центрів / Упор. Н. Заєркова, А. Трейтяк. Київ, 2021. 58 с.

19. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник / за заг. ред. Л. Галенко. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 110 с.

20. Кисла О.Ф., Кулажко М.А. Особливості адаптації дітей молодшого шкільного віку до умов освітньо-виховного простору. Інноваційна педагогіка, 2019. Вип.15. Т.1. С. 101–104.

21. Ковальова О.А. Обґрунтування структури та змісту соціально-комунікативної компетентності. ScienceRise. Педагогічна освіта, 2015. №11 (5). С. 12–18.

22. Козігора М. А. Психологічна готовність дитини до навчання в школі. Інноваційна педагогіка : наук. журн. Одеса, 2019. Вип. 16. Т. 2. С. 65–68.

23. Колодько А.О. Особливості встановлення контакту та взаємодії з дітьми дошкільного віку з розладами аутистичного спектра за допомогою ігрової діяльності. Використання ресурсів позашкільної освіти у процесі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами: Збірник наукових праць за матеріалами регіонального науково-практичного семінару / За заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. С. 98–101.

24. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт» / Тарасун В., Куценко Т., Недозим І. та ін. Міністерство освіти і науки України. Національна академія педагогічних наук України. Інститут спеціальної педагогіки. Київ, 2013. 200 с.

25. Корекційно-розвивальні методики для роботи з дітьми з аутизмом: методичні рекомендації / уклад. Д. М. Литвяк, Л. О. Зленко Чернігів, 2020. 78 с.

26. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку : навчально-методичний посібник / О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, І. В. Бобренко, О. І. Мякушко, І. В. Сухіна, С. В. Трикоз ; за наук. ред. О. В. Чеботарьової, О. І. Мякушко. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.

27. Кукуруза Г. В. Психологічна допомога сім'ям, що виховують дітей раннього віку з порушеннями розвитку : автореферат дис... д-ра психол. наук : 19.00.04 / Харківська мед. акад. післядипломної освіти. Харків, 2013. 35 с.

28. Маркова Л. В. Стратегія формування потреби у спілкуванні у дітей з розладами аутистичного спектра. Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти / За заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. С. 211–218.

29. Мартиненко І. В. Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : дис...докт. психол. наук. 19.00.08. Київ, 2017. 502 с.

30. Марценковський І. А., Бікшаєва Я. Б., Ткачова О. В. Вимоги до програмно-цільового обслуговування дітей з розладами зі спектра аутизму : методичні рекомендації. Київ, 2009. 46 с.

31. Москалик С. В. Створення безпечного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти : методична розробка. Недогарки, 2022. 49 с.

32. Мушкевич М. І. Психологічний супровід сім'ї, яка має дитину з аутизмом. Сучасні проблеми практичної психології у Волинському регіоні : матеріали VIII наук.-практ. семінару (24 жовтня 2013 р.). Луцьк : Вежа-Друк, 2013. С. 41–47.

33. Навчально-методичний посібник для батьків дітей з особливими освітніми потребами (Частина II) / За заг. ред. А. А. Колупаєвої. Вид. 2-ге, допов. і переробл. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 198 с.

34. Навчання дітей з порушеннями когнітивного розвитку в умовах компетентнісного підходу : навчально-методичний посібник / Л. І. Прохоренко, О. О. Бабяк, Н. І. Баташева, А. Л. Душка, І. В. Недозим, І. М. Омельченко, О. В. Орлов; за ред. В. В. Засенко, Л. І. Прохоренко. 2020. 435 с.

35. Навчання та виховання дітей розладами аутичного спектра : методичний посібник / укл. Л. О. Прядко. Суми : НВВ СОІППО, 2016. 60 с.

36. Недозим І. В., Скрипник Т. В. Забезпечення оптимальної адаптації дитини з розладами аутичного спектра до дошкільного навчального закладу. Практичний психолог : Дитячий садок. № 11. Київ : 2013. С. 10–17.

37. Недозим І. В. Особливості соціального інтелекту дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра : дис...канд. психол. наук. Київ, 2019. 222 с.

38. Недозим І. В. Принципи роботи з дитиною з розладами аутичного спектра. Практичний психолог: дитячий садок. №5. Київ : 2013. С. 26–30.

39. Недозим І. В. Учні початкових класів із розладами аутистичного спектра : навчання та розвиток : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 96 с.

40. Омельченко І. М. Простір комунікативної діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку : структура, чинники недорозвитку, умови формування: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Серія : соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Медобори, 2012. Випуск 20. С. 380–390.

41. Освіта аутистів : від міфу до реальності : навчально-наочний посіб. / Уклад. Т. Скрипник. Київ : «Гнозис», 2014. 24 с.

42. Островська К., Химко М., Кудрявцева Ю. Особливості абілітації дітей з аутизмом та їх родин. Львів, «Тріада плюс». 2007. 44 с.

43. Островська К. О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом : монографія. Львів : «Тріада плюс», 2012. 520 с.

44. Островська К. О. Терапія і навчання аутичних дітей. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Збірник наукових праць. Київ : Університет «Україна», 2004. №1 (3). С.528–534.

45. Островська К. О., Качмарик Х. В., Дробіт Л. Р. Основи діагностики дітей з розладами аутистичного спектра : навчальний посібник, 2017. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 124 с.

46. Островська К. О., Островський І. П., Сайко Х. Я. Індивідуальний маршрут дитини з розладами спектру аутизму : навчальний посібник, 2017. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 52 с.

47. Павленко Т. В. Особистісні чинники розвитку комунікативних властивостей підлітків : дисс... канд... психол. наук. 19.00.07. Київ, 2020. 249 с.

48. Пікульська С. В., Зобенько Н. А. Вплив психологічного комфорту на ефективну соціалізацію та навчальну успішність молодших школярів. Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка-2019» : зб. матеріалів XXI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених / гол. редкол.: О. В. Черевко. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019. С. 314–316.

49. Поради родинам щодо отримання важливої інформації: перші 100 днів після діагностування аутизму у дитини / ред. І. О. Марценковський, Т. В. Скрипник. Київ, 2019. 101 с.

50. Порадник з питань організації освітнього процесу в початкових класах закладів загальної середньої освіти / уклад. М. Ю. Кірик та ін. Матеріали інструктивно-методичної наради «Початкова освіта в нових реаліях: досвід, ризики та перспективи». Ужгород : ЗПППО, 2022. 81 с.

51. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна. 2019. 300 с.

52. Прищак М. Д. Комунікація, спілкування, комунікативність : категоріальний аналіз. Вісник Вінницького політехнічного інституту, 2010. №2. С. 5 Т.В. 8.

53. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України в редакції від 04.05.2023, № 2868-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення: 05.12.2023).

54. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 07.12.2023).

55. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України в редакції від 21.07.2023, № 3191-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 02.12.2023).

56. Про охорону дитинства: Закон України в редакції від 03.08.2023. № 3022-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 07.12.2023).

57. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. Дата оновлення: 01.05.2021. Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 07.12.2023).

58. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України в редакції від 01.05.2023. № 2980-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 16.12.2023).

59. Про соціальні послуги: Закон України в редакції від 27.04.2022 № 2193-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 16.12.2023).

60. Ранній дитячий аутизм : навчально-методичний посібник. 2-е вид., перероб. і доп. / А. П. Чуприков, М. І. Винник, Я. Т. Багрій. Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківської державної медичної академії, 2005. 48 с.

61. Рибалко В. В., Литовченко О. В. Освіта дітей з аутизмом: від міфу до реальності: навчально-наочний посібник / Укладач Т. Скрипник. Київ : «Гнозіс», 2014. 26 с.

62. Розлуцька Г., Драч А. Педагогічна взаємодія з батьками учнів у реалізації педагогіки партнерства у концепції «Нова українська школа». Педагогічні інновації у фаховій освіті, 2019. Вип. 10. С. 157–162.

63. Самчук Л.С. Мовна особистість як категорія соціальної філософії : дис...кандид. філос.. наук. Одеса, 2021. 185 с.

64. Синопис діагностичних критеріїв DSM-V та протоколів NICE для діагностики та лікування основних психічних розладів у дітей та підлітків / перекл. з англійської; упор, та наук. ред. Леся Підлісецька. Серія : Психологія. Психіатрія. Психотерапія, Львів : Видавництво Українського католицького університету 2014. С. 11–20.

65. Скрипник Т. В. Системно-феноменологічний підхід до діагностики та корекції розвитку дітей з аутизмом : дис...д-ра психол. наук : 19.00.08 Київ, 2010. 385 с.

66. Скрипник Т. В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра: навчально-методичний посібник. Київ : «Гнозіс», 2013. 60 с.

67. Скрипник Т. В. Психолого-педагогічна допомога дітям з аутизмом з урахуванням їхніх особливих освітніх потреб. Освіта осіб з особливими потребами : шляхи розбудови : за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ, 2014. Вип. 5. С. 148–157.

68. Скрипник Т. В. Умови реалізації особливих освітніх потреб дітей з аутизмом. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/7594/1/Скрипник%208%20\(1\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/7594/1/Скрипник%208%20(1).pdf) (дата звернення 02.12.2023).

69. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму: Монографія. Київ : Видавництво «Фенікс», 2010. 320 с.

70. Супрун Г. В. До питання адаптації дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі. Освіта осіб з особливими

потребами: шляхи розбудови : науково-методичний збірник. Вип. 4. Частина 2. Київ : Педагогічна думка, 2013. С. 320–338.

71. Сухіна І. Родинний супровід дітей раннього віку з аутизмом: методичні рекомендації, 2017. 70 с.

72. Сухіна І., Риндер І., Скрипник Т. Психологічна модель раннього втручання для дітей з аутизмом: посібник / за ред. Сухіної І. В. Київ – Чернівці : «Букрек», 2017. 192 с.

73. Тарасун В. Аутологія. Теорія і практика: підручник. Київ : «Вадекс», 2018. 590 с.

74. Тарасун В. В., Хворова Г. М. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом. Київ : Науковий світ, 2004. 100 с.

75. Технології психічної інтеграції дітей з аутизмом : у 2-х томах / за ред. В. Бондаря, В. Засенка, В. Тарасун. Том II. Київ, 2006. 249 с.

76. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі : навчально-наочний посіб. / Уклад. Т. Скрипник. Київ, 2015. 63 с.

77. Чайка М. С., Усатенко Г. В., Кривоногова О. В. Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник. Київ : ФОП Г. В Усатенко., 2021. 80 с.

78. Ярмола Н. А. Діти дощу. Діти з розладами аутистичного спектра / Н. А. Ярмола. Харків : Видавництво «Ранок», ВГ « Кенгуру», 2019. 32 с.

79. American Psychiatric Association (APA): Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5-TR). URL: <https://www.psychiatry.org/psychiatrists/practice/dsm> (дата звернення: 14.12.2023).

80. Bondarenko V., Danylchenko V., Khudiakova N., Krymets, O. Methodological approaches to professional training of future patrol officers. Pedagogical Innovations : Ideas, Realities, Perspectives, 2019. No. 2. P. 80–88.

81. Giunti Psychometrics Ukraine : Про класифікатор DSM-V. URL: <https://giuntipsy.com.ua/news/pro-klasyfikator-dsm-v-161/> (дата звернення: 14.12.2023).

82. International Classification of Diseases 11th Revision. The global standard for diagnostic health information. (ICD-11). URL: <https://icd.who.int/browse11/l-m/en> (дата звернення: 10.12.2023).

83. Zwaigenbaum L. Early intervention for children with autism spectrum disorder under 3 years of age : recommendations for practice and research. Pediatrics, 2015. 136 p.

84. МКХ – 11 про розлади аутистичного спектра. URL: <http://inclusivecentrboryslav.kl.com.ua/мкх-11-про-розлади-аутистичного-спектр>. (дата звернення: 10.12.2023).